

CEVDET YILMAZ (2007) “*Samsun’da Görülen Başlıca Göç Çeşitleri*”, I. Mübadele ve Balkan Türk Kültür Araştırmaları Kongresi, (8-9 Aralık 2007), **Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları 2007**, Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları Serisi:1, (129-140), Samsun.

SAMSUN'DA GÖRÜLEN BAŞLICA GÖÇ ÇEŞİTLERİ

Cevdet YILMAZ*

GİRİŞ

Herhangi bir yerde (ülke, bölge veya ilde) doğumlar ve ölümlerden sonra nüfus değişimi üzerinde rol oynayan en önemli faktör *göçler*dir. Kabaca iki yer arasındaki nüfus hareketleri olarak adlandırılan *göç* konusu; *iç ve dış göçler, gönüllü veya zorunlu göçler, geçici ya da daimî göçler* gibi ayrı ayrı başlıklar altında ele alınıp incelenir (**Tablo 1**).

Tablo 1. Teorik olarak başlıca göç çeşitleri.

GÖÇLER	Yurt içi yurtdışı durumuna göre	İç Göçler	Kırdan kente
			Kentten kente
			Kentten kıra
			Kırdan kıra
		Dış (ülkeden ülkeye) göçler	İçten dışa
			Dıştan içe
	Gönüllülük Zorunluluk durumuna göre	Gönüllü göçler	Beyin göçü
			İşgücü göçü
		Zorunlu göçler	Muhaceret
			Mübadele
			Tehcir (sürgün)
			Mültecilik
Sığınmacılık			
Deprem vb. doğal afetlere bağlı göçler			
Süresine göre	Daimî (kalıcı) göçler		
	Mevsimlik (dönemsel, sezonluk, periyodik) göçler	Turizm (yazlık) göçü	
		Mevsimlik işçi göçü	
		Yayla göçü	

Tarihsel süreç içinde göç çeşitlerinin neredeyse tamamı Samsun'da görülmüş ve yaşanmıştır. Bunlardan muhaceret ve mübadele gibi göçler geçmişte kalmış, buna karşılık mevsimlik göç, kırdan kente göç, iller arası göç ve yurtdışına göç güncelliğini muhafaza etmektedir. Bu çalışmada Samsun'da yaşanan başlıca göç çeşitleri ana başlıklar altında ele alınmıştır.

* Doç. Dr., OMÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. (cyilmaz@omu.edu.tr)

1. GÖÇLER AÇISINDAN SAMSUN İLİNİN YERİ VE KONUMU

Samsun ili Türkiye'nin kuzeyinde Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alır (*Şekil 1*). Kuzeyde Karadeniz, doğuda Ordu, batıda Sinop, güneyde Tokat, Amasya ve Çorum illeri ile komşudur. İlin toplam yüzölçümü 9.579 km²'dir. Kuzey Anadolu silsilesinin devamı olan Canik dağları ilin başlıca yükseltilerini, iç kesimlerden bu dağları aşarak denize ulaşan Kızılırmak ve Yeşilirmak başlıca akarsularını, bunların getirdiği alüvyal malzeme de ilin başlıca düzlükleri olan Çarşamba ve Bafra ovalarını oluşturmuştur.

Samsun ili ve onun merkezinde yer alan Samsun şehri (bazı dönemler azalsa da) tarih boyunca önemini muhafaza etmiştir. Bunda en büyük etken Karadeniz'i Anadolu üzerinden Mezopotamya ve Akdeniz havzasına bağlayan tarihi kervan yollarının başlangıç noktasında yer alan bir liman şehri kimliğine sahip bulunmasıdır. Karadeniz sıradağlarının bu kesimde alçalarak iç kesimlere geçişi kolaylaştırması sayesinde Karadeniz çevresindeki ülkeler ile Karadeniz Bölgesi kıyı kentlerini hava, kara, deniz ve demiryolu hatları ile Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan konumu nedeniyle Samsun'un bu önemi günümüzde de devam etmektedir.

Şekil 1. Samsun ili ve ilçeleri lokasyon haritası.

Samsun ili fizikî ve beşerî çekicilikler yanında, sahip olduğu bu önemli konum nedeniyle tarihî çağlardan günümüze kadar önemli göç yollarından biri olmuş, bazen göçmen iskânına, bazen de göçmenlerin transit geçişine sahne olmuştur. Günümüzde bu hareketlilik iç göçler, dış göçler ve mevsimlik göçler şeklinde devam etmektedir. Aşağıda Samsun ilinde yaşanan bu göçler ana başlıklar halinde aşağıda kısaca özetlenmiştir.

2. DIŞ GÖÇLER

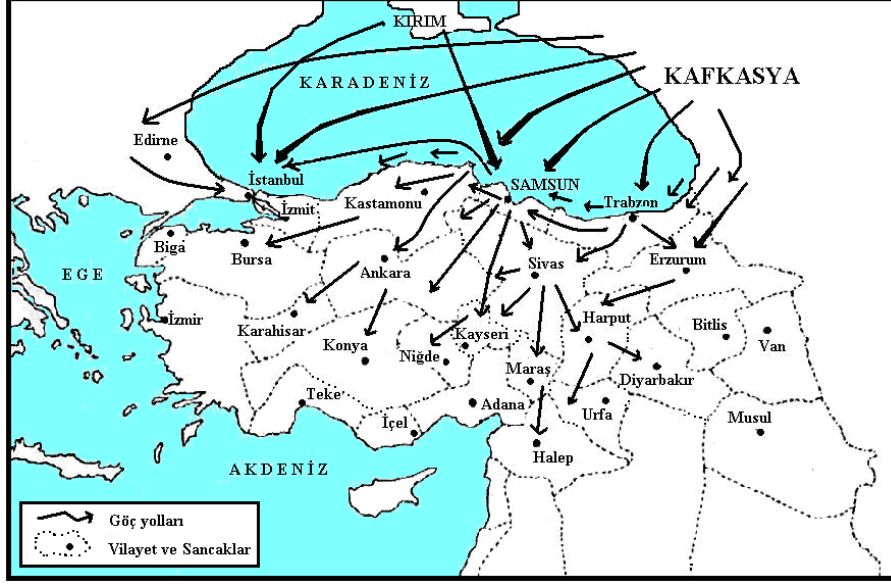
Samsun ili, göç yolları üzerinde bulunmasından dolayı konumu gereği tarih boyunca sürekli göçlere sahne olmuştur. Yaklaşık 100 yıl kadar geriye gidildiğinde özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarından (93 Harbi'nden) sonra Kafkasya'dan ve Kırım'dan göç almış, Cumhuriyetin ilk yıllarında imzalanan *Mübadele Sözleşmesi* gereği de Balkanlardan hem göç almış hem göç vermiştir. 1960'lı yıllardan itibaren ise Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine doğru başlayan işgücü göçüne Samsun ilinden de büyük oranda katılım olmuştur. Günümüzde ise özellikle eski Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlere ve bu cumhuriyetlerden Samsun'a evlilik gibi kişisel sebeplerle, ya da işgücü göçü gibi ekonomik nedenlerle karşılıklı göçler devam etmektedir. Aşağıda bu göçler ana başlıklar altında özetlenmiştir.

2.1. Yurtdışından Samsun'a göçler

Cumhuriyet Dönemi öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen göçler bugünkü Samsun ilinin nüfus kompozisyonunun ortaya çıkmasında son derece etkili olmuştur. Bu göçlerin esasını Kafkas ve Balkanlardan olan göçler oluşturur.

2.1.1. Kırım ve Kafkas muhacirleri

İlk kitlesel göç Kırım Savaşı sonrası 1859-1860 yıllarında başlamıştır. Bu dönemde yaklaşık 300.000 kişi göç etmek üzere Kırım'ı terk etmiştir. 1859'da Şeyh Şamil direnişinin kırılması bunda büyük rol oynamıştır. Ardından *Doksanüç Harbi*'nden Osmanlı'nın yenilgiyle çıkması nedeniyle Kırım'la beraber Karadeniz'in kuzeyi ve bütün Kafkasya'nın Rusların kontrolüne girmesi sonucu ikinci kitlesel göç dalgası başlamış, yine bu göçlerle de 300.000'e yakın kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Böylece bu bölgede yaşayan Türk, Çerkez, Gürcü, Abaza vd. tüm Müslümanlar çareyi hicret etmede ve Osmanlı devletine sığınmada bulmuşlardır (İPEK 2006:40). Tüm bu göçlerin bir kısmı gemilerle Balkanlardaki topraklara, diğer önemli bir bölümü de denizyolu ile Karadeniz kıyısındaki limanlara; **Samsun**, Trabzon, Sinop ve İnebolu'ya çıkartılmıştır. Bunların bir kısmı başta Samsun bölgesi olmak üzere Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirilirken, bir kısmı da bu limanlar üzerinden diğer göçmen iskân sahalarına nakledilmişlerdir (*Şekil 2*).

Şekil 2. Kırım ve Kafkaslardan Anadolu'ya göç yolları ve iskân bölgeleri.

Bu göçe katılanlar henüz bir düzene kavuşmadan Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da bugünkü Erzurum, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane ve Giresun illeri Harşit çayına kadar olan kesim Rus işgaline maruz kalmıştır. Bu sefer hem buralardaki, hem de bir önceki göç dalgasında deniz ve karayolu ile gelip buralara yerleşmiş olan nüfus hep beraber batı yönde hareket ederek Samsun'a gelmiştir. Bunların bir kısmı Samsun'a yerleşmiş, bir kısmı Samsun üzerinden iç ve batı bölgelere yönlendirilmiş, bir kısmı da işgalin sona ermesi ile geriye dönmüşlerdir.

Bu dönemde Samsun gerek çevresinde iskâna elverişli yerlerin bulunması, gerekse karayoluyla Anadolu'nun iç kesimlerine olan bağlantıyı sağlaması nedeniyle özellikle Anadolu'da yerleşmek isteyenlerin başlıca uğrak noktası olmuştur. Kafkas göçmenleri, gemilere hiçbir şekilde eşya kabul edilmediği için, sadece üzerlerindeki elbiseler ve ellerindeki silahlarıyla gelmişlerdir. Hergün 500'den fazla göçmen bu yıllarda Samsun'a geliyor ve şehir nüfusuna dâhil oluyordu. Bu göçler sonucunda 10.000 civarında nüfusa sahip olan Samsun şehrinin 1864 yılındaki nüfusu aynı yıl Samsun'da bulunan H.J.Lennep'e göre 45.000'i aşmıştı (İPEK 2006:44).

Şehre gelenler geçici olarak kendilerine tahsis edilen han ve medrese gibi kamuya açık yerlere yerleştirilmişler, göçmenlerin tamamı şehirde iskân edilemeyince çevredeki köy ve kasabalara yönlendirilmiştir. Kurupelit, Dereköy, Derbent, Kumcağız vd. köylerde göçmen kampları kurulmuştur. Bu dönem aynı zamanda Çarşamba ve Bafra ovalarının drenaj yokluğu nedeniyle sivrisinek ve sıtma yuvası olduğu tarihlerdir. Yer yokluğundan

mecburen buralara yerleştirilen göçmenlerin bir kısmı bu zor şartlara dayanamamış, Nisan 1864-Ocak 1865 tarihleri arasında kalan 8 ay içinde resmi kayıtlara göre 13.558 kişi sıtma hastalığı nedeniyle buralarda hayatlarını kaybetmişlerdir (İPEK 2006:44).

2.1.2. Balkan mübadilleri

2.1.2.1. Mübadele Anlaşması

Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde yapılan anlaşma gereği (İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler hariç tutularak) Türkiye'deki (ekseriyetini Rumların oluşturduğu) Ortodokslarla Yunanistan'daki Müslüman toplulukların zorunlu yer değiştirmesi kararına varıldı. *Mübadele* sonucu Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden 500.000'e yakın Türk'ün 25.000 kadarı Samsun'a gelmiş, bunların yaklaşık 3.500 kadarı Samsun şehrine, diğerleri ise başta Bafra olmak üzere, diğer ilçe merkezleri ve köylere yerleştirilmiştir.

2.1.2.2. Mübadele Anlaşması öncesi Samsun'un nüfus durumu

18. Yüzyıl'a kadar küçük bir sahil kasabası özelliğinde olan Samsun, 19. Yüzyıl'dan itibaren tütün tarımı ve ticareti ile birlikte canlanmış, liman faaliyetlerinin hız kazanmasıyla da birçok alanda gelişme göstermeye başlamıştı. Kırım ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin etkisi, Avrupa bandıralı buharlı gemilerin Karadeniz limanlarını ziyarete başlamaları gibi gelişmelere paralel olarak Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde faaliyet gösteren Rum ve Ermeni tüccarlar da Samsun'a yerleşmeye başlamışlardır. Anadolu'nun iç kesimlerinde devlet otoritesinin zayıflamasına paralel olarak ortaya çıkan güvenlik sorunu, bu tüccarların Samsun'da başlıca işveren konumuna gelmeleri ve kendi dindaşlarını kayırmaları, dış ülkelerin politik oyunları gibi birçok sebep sonucunda iç bölgelerdeki gayrimüslimlerden binlercesi Karadeniz kıyısı kentlerde, bu arada Samsun'da toplanmaya başlamıştır. V. Cuinet'in *La Turquie d'Asie* adlı kitabında belirttiğine göre 1890-1891 yıllarında Canik Sancağı nüfusu 294.477 kişidir. Bu nüfusun 62.000'i Rum, 17.000 kadarı Ermeni, geriye kalan 215.477 kişi de Müslüman ve Türk'tür. Bu nüfus içinde Samsun merkez kazası nüfusu da (1860'larda 3.000 iken) 1890'larda 16.000'i bulmuştur. Bunun 5.000'i Türk, 6.000'i Ortodoks Rum, 3.000'i Ermeni ve 2.000'i de diğer milletlerdendir (ANONİM). KARPAT'ın (2003:222-226) verdiği bilgilere göre 1914 tarihinde Canik idarî bölgelerinin toplam nüfusu 393.292'dir. Bunların 265.950'si Müslüman, 98.739'u Rum, 27.058'i (Gregoryen) Ermeni ve 1.545'i ise Ermeni Protestan, Ermeni Katolik ve Yahudi'ydi. Yine aynı yılda, Samsun merkez kazada 44.992 Müslüman nüfusa karşı 54.709 Rum nüfus barınıyordu. Bafra kazasında 48.944 Müslüman'a karşılık 30.838 Rum nüfus vardı. 1922 yılına gelindiğinde ise Canik'te 180.000 Müslüman'a karşı 50-55.000 Hristiyan vardı (İPEK 2000:6). Sonuç olarak bakıldığında

Mübadelelenin başladığı yıllara gelindiğinde, Canik Sancağı genelinde Müslüman nüfus fazla iken merkezde (Samsun şehrinde) ise gayrimüslim nüfus daha fazlaydı. Kentteki Müslümanların önemli bir kısmı da bunların kiracısı durumundaydı. Bu durum iç bölgelerden gelen gayrimüslim nüfusun Samsun kent merkezinde yoğunlaşması sonucu ortaya çıkmıştı.

2.1.2.3. Mübadele ile gidenler

Anadolu'nun işgal altında olmasından faydalanan Rumlar Samsun'da Müslümanlara karşı her türlü eziyeti yapmaktan geri kalmamışlar, işi çeteler kurarak katliam yapacak boyutlara taşımışlardır. Millî Mücadele sonrasında da bu yaptıkları kötülöklere karşı Samsun'da barınamayacaklarını anlamışlar, Samsun gibi liman kentlerine yığılarak buralardan göç etmeye başlamışlardır. Mübadele Anlaşması ile bu göç hızlanmış ve kitlesel boyut kazanmıştır. Bu göçler sırasında Samsun ve çevresindeki Sinop, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Çorum, Tokat, Sivas, Şebinkarahisar ve Yozgat'tan toplam 51.784 Rum mübadeleye tabi tutulmuş, bunların 22.668'i Samsun'dan gitmiştir (İPEK 2000:7-8). Türkiye'den ayrılan bu göçmenlerin büyük kısmı önce Yunanistan'a, sonra da oradan ABD, Kanada, Avustralya gibi ölkelere dağılmış ve oralara yerleşerek bugünkü Rum ve Ermeni diasporalarını oluşturmuşlardır. Anadolu'da kendi yaptıkları zulüm ve hıyaneti unutmuşlar, buna karşılık Müslüman Türk nüfusa karşı içlerindeki kin ve nefreti hep canlı tutmuşlar, bunları nesilden nesile aktararak tüm dünyada Türk düşmanlığının başta gelen savunucuları olmuşlardır.

2.1.2.4. Mübadele ile gelenler

Türk-Yunan Mübadele Anlaşması sonucu, giden Rumların yerine 1924 yılında özellikle Kavala ve Drama bölgelerinden 3.908 kişi samsun iskelesine çıktı. Gelenlerin bir kısmı il merkezine (Samsun şehrine) bir kısmı da Bafra, Alaçam, Çarşamba ve Terme ilçe merkezleri ve köylerine dağıtıldı. Mübadiller geldiklerinde bunlara gösterilen yerlerin büyük kısmında daha önce gelen Şark Mültecileri, Kafkas, Kırım ve Arnavut göçmenler yerleştirilmişti.

Mübadiller Samsun'a deniz yoluyla gelmişler, fakat Samsun'da birçok sorunla karşılaşmışlardı. Karadeniz yöresindeki birçok yerleşim yeri adeta yerle bir olmuş, insanlar yoksulluk sınırının altına yaşar duruma düşmüşlerdi. Samsun ve çevresindeki Rumlardan kalan birçok mahalle ve köy ya oturulamaz durumdaydı ya da tamiri için büyük harcamalara gereksinim vardı.

Gerek bu nedenle, gerekse giden Rumların bir kısmının kendi evlerini tahrip ettikten sonra göçe katılmaları sonucu gelen göçmenler büyük sıkıntı yaşadılar. Örneğin bataklık alanlara komşu sahalara yerleştirilenler arasında sıtma vb. salgın hastalıklar sonucu yüzlerce kişi öldü.

Ekim 1924'te sadece Bafra kazasında 7.797 göçmen bulunuyordu ve bunların 6.279'u mübadildi (İPEK 2000:83-88). 1927'de (Alaçam dâhil) Bafra kazasının nüfusu 56.414 olup, bunun 6.463'ü (% 11.4'ü) mübadildi. Genel olarak bakıldığında ise 1927'de Canik Vilayeti'nde Merkez, Bafra, Çarşamba ve Terme kazalarının toplam nüfusu 200.506 olup, bunun 22.000'i göçmendi ve göçmenler toplam il nüfusunun oran olarak % 11'ini oluşturuyordu (İPEK 2000:161-162).

2.1.2.5. Mübadelenin sonuçları

Mübadele ve diğer göçlerle giden gayrimüslimlerin çoğunluğu bankacı, tüccar, esnaf, zanaatkâr, imalatçı gibi şehirseller işlerde çalışanlardı. Bu kentsel nüfus ile yerlerine gelen kırsal nüfusun yer değiştirmesi sonucu yöredeki Samsun, Bafra gibi kent merkezleri gerçek anlamda bir çöküş yaşamışlar, bu şehirler kendilerini onlarca yıl toparlayamamıştır. Gidenler gittikleri yerlere, tütün tarımını da götürmüşler, bu kişilerin Yunanistan'ın Drama ve Kavala bölgelerinde yetiştirdikleri tütünler nedeniyle Yunanistan uluslararası tütün pazarında Türkiye'nin ve bu tütünü en iyi yetiştiren yer olan Samsun'un en büyük rakibi olmuştur.

Gayrimüslim nüfusun Samsun'dan ayrılması ile çöküş yaşayan köy ve kasabalar mübadele ile gelen göçmenler vasıtasıyla eski canlılığına kavuşmuştur. Tütün yetiştiriciliği konusunda uzmanlaşmış olan mübadillerin beraberlerinde bilgi, beceri ve yeni teknikleri de getirmeleri ve bunları Samsun'da denemeleri sonucu bölgede ekonomik yapı hızla düzelmeye başlamıştır. İklim değişikliği ve yaşam şartlarının zorluğu nedeniyle mübadillerin hayatları ilk yıllar sıkıntılı geçse de zamanla çevreye uyum sağlamışlar, çalışkanlıkları ve gayretleri ile Samsun'un demografik, kültürel ve ekonomik yapısının önemli bir parçası olmuşlardır. Günümüzde Samsun kıyı kuşağında düğün, sünnet, asker uğurlama gibi törenlerde çalınıp söylenen Rumeli türküleri ve oyunları, şive farklılıkları ve yemek çeşitliliği mübadil kültürünün bir yansımasıdır. Kutlukent beldesi yoğun mübadil nüfusu ile dikkat çekmekte, beldede her yıl bu göçü anmak için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.

2.2. Samsun'dan yurtdışına göçler

2.2.1. Mübadele ile gidenler

Yukarıda *Mübadiller* başlığı altında açıklamıştır.

2.2.2. ABD, Kanada ve Avustralya'ya göçler

Sayısı belli olamamakla birlikte, ABD, Kanada, Avustralya gibi resmî yollardan göçmen kabul eden ülkelere tüm dünya ve Türkiye'den olduğu gibi, Samsun'dan da gidip yerleşenler vardır. Bunların bir kısmı bu

ülkelerin uyguladığı göçmen politikalarından yararlanırken, bir kısmı da yetişmiş insan gücü (beyin göçü) olarak bu ülkelere gidip yerleşmiştir.

2.2.3. Yurtdışına işgücü göçü

1960'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'den batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru başlayan işgücü göçüne Samsun ilinden de binlerce kişi katılmıştır. Başlangıçta geçici olduğu düşünülen ve çoğunluğunu bekâr erkeklerin oluşturduğu göç dalgası, daha sonra 1970'li yıllarda ailelerin de katılması ile kitlesel boyutlara ulaşmış, (Türkiye'deki şartların bir türlü düzelmemesi nedeniyle hep ertelenen geri dönüş unutulmuş ve) bu göç zamanla kalıcı hale gelmiştir (YILMAZ 1992).

Batı Avrupa ülkelerine göç *İş ve İşçi Bulma Kurumu* aracılığı ile olduğundan, bu kurumun şubelerinin de ilk zamanlar başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde bulunması nedeniyle Samsun'dan bu göçe ne kadar kişinin katıldığı bilinmemektedir. Çünkü göçe katılan kişiler Samsun'lu olsalar bile çıkış yeri genellikle İstanbul olmuştur. Fakat yurtdışındaki vatandaşlarımızın Samsun'da köy ve şehirlerdeki etkileri ve yazdan yaza gelişlerindeki yoğunluk dikkate alındığında bu sayının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Örneğin 19 Mayıs ilçe merkezi ve burayı oluşturan binalar Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerimizin eseridir. DİE 2000 sayım sonuçlarında Samsun'daki (1.756'sı erkek, 1.040'ı kadın olmak üzere) 2.796 kişinin Almanya doğumlu olması bu konuda kabaca bir fikir vermektedir.

Samsun'dan Batı Avrupa ülkelerine göç, zamanla bu ülkelerin katı sınırlamalar koymasından dolayı en alt düzeye inmiş, fakat tamamıyla sona ermemiştir. Avrupa'daki *ikinci ve üçüncü kuşak genç Türk kızı ve erkeklerinin Türkiye'den evlenmeleri yoluyla* az da olsa bu ülkelere göç devam etmektedir.

1990 yılından itibaren Samsun'dan eski Sovyet cumhuriyetlerine doğru işgücü göçü ile başlayan başka bir göç daha yaşanmaktadır. Katılanların sayısı tam olarak tespit edilemeyen ancak gözlemlerimize göre varlığı kesin olan bu göç içinde, iki grup dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi (vaktiyle Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden ve Samsun'a yerleşen Çeçen, Gürcü vb. kökenli vatandaşlarımızdan bazılarının etnik nedenlere dayalı bir geri göçü söz konusudur. İkinci grup ise, yine bu ülkelerde ortaya çıkan yeni iş ve istihdam olanaklarından yararlanmak için buralarda iş kurmak üzere giden ve o ülkelere yerleşenlerdir.

3. İÇ GÖÇLER

Samsun Cumhuriyet Dönemi içinde başka illerden hem göç almış hem de göç vermiştir. 1970'lere kadar verdiği kadar daha fazla göç aldığı için ilin toplam nüfusu Türkiye ortalamasının üzerinde artmış, bu tarihten itibaren ise aldığı kadar daha fazla göç verdiği için ilin toplam nüfus artışı hızı

Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Samsun'un iller arası göçlerdeki yeri, göç aldığı iller ve göç verdiği iller başlıkları altında aşağıda özetlenmiştir.

3.1. Samsun'un göç aldığı iller

Bilindiği gibi göç alan illerde, yerli nüfusa göre başka ilde doğanların toplam nüfus içindeki oranı giderek artarken, göç veren illerde ise bu oranlarda önemli bir değişim gözlenmemektedir. Samsun ilinin geçmişten beri göç yolları üzerinde bulunması ve gerek Osmanlı'nın son dönemi, gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında iskân bölgesi olarak seçilmesi nedeniyle toplam il nüfusu içinde daima bir miktar *il dışında doğan nüfus* barındırmıştır.

Cumhuriyet Dönemi sayım sonuçlarına bakıldığında, 1935 yılında Samsun ilindeki nüfusun % 82,2'si bu ilde doğmuş kişilerden oluşmaktaydı. Bu sayım döneminde il dışında doğan % 17,8'lik nüfusun önemli bir kısmını bugün Türkiye Cumhuriyeti dışında kalan topraklarda doğanlar oluşturuyordu. Mübadele ile gelen bu nüfusun çoğunluğu Yunanistan doğumluydu.

1945-1970 yılları arasında il içinde doğanların oranı % 86'dır. Bu oran 1975 yılından sonra azalma eğilimine girerek 2000 yılında % 83,7'ye gerilemiştir. 2000 yılı verilerine göre Samsun il nüfusunun % 16,3'ü başka illerde doğanlardan meydana geliyordu.

1980 sayım sonuçlarına göre Samsun'da başka ilde doğanların sayısına bakıldığında Trabzon 26.331 kişi ile birinci sırada geliyordu. Bunu 18.889 kişi ile Ordu izlerken, Giresun (8.029), Rize (5.232) ve Sinop (4.736) ilk beşe giren diğer illerdi. Aynı dönemde Amasya, Tokat ve Gümüşhane (Bayburt dâhil) doğumlular da dikkat çekici düzeydeydi. 1980'de 1.008.113 olan toplam il nüfusu içinde 110.441'i il dışında doğmuştu. 1985de (1.108.719 olan il nüfusu içinde) il dışında doğan nüfus sayısı 163.208 olmuştur. 1980-1985 arasındaki 5 yıllık dönemde Samsun dışarıdan 52.867 kişi göç almıştır. Bu göçün büyük kısmı Samsun'un doğusundaki illerden gelmiştir. Nitekim UZUNEMİNOĞLU'nun (1992) o döneme ait yaptığı bir araştırmaya göre Samsun dışından gelenlerin % 25'i Trabzon, % 14'ü Rize, % 12'si Ordu, % 9'u Giresun ve % 7'si Gümüşhane'den geldiklerini belirtmişlerdir.

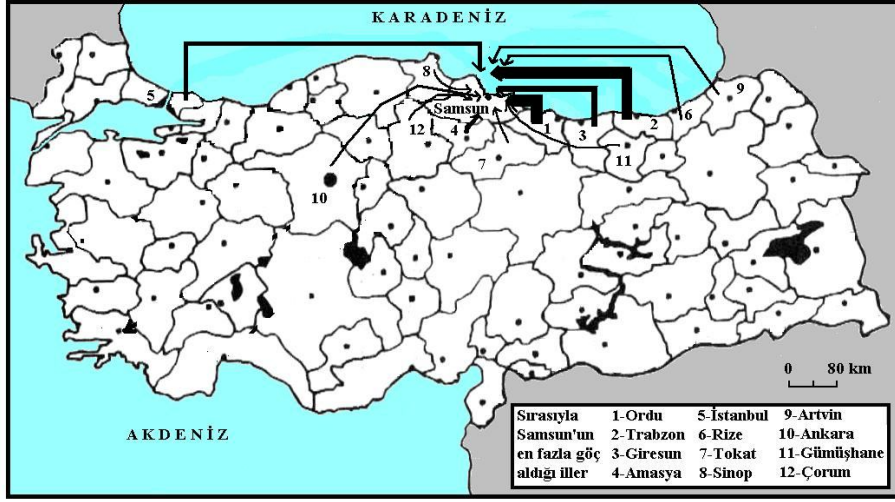
2000 yılı sayımında Samsun ili dışında doğup da Samsun'da yaşayanlar içinde en yüksek paya 38.969 kişi ve % 3,2'lik oranla Ordu ili doğumlular sahiptir. Ordu ilini % 2,9'luk oranla Trabzon ili takip etmektedir. Bu illeri sırasıyla Giresun, Amasya, İstanbul, Rize, Tokat, Sinop, Artvin, Ankara, Gümüşhane, Çorum, Erzurum, Sivas, Almanya ve Bayburt izlemektedir. 1980-2000 yılları arasında geçen 20 yıllık sürede Ordu ili

doğumlar Trabzon ili doğumlulara geçmiştir. Bunun başlıca sebepleri; aradan geçen zaman içinde Trabzon'un da ekonomik açıdan bir miktar gelişme göstermesi yanında Trabzon doğumlarının Samsun'a değil doğrudan batı illerine göç etmesi ile ilgilidir. Bu durum Trabzon-Samsun-İstanbul şeklinde özetlenebilecek “*kademeli göçler*”in yerini Trabzon-İstanbul şeklindeki “*doğrudan göçler*”in alması ile ilgilidir. Bu durum Ordu ve Giresun gibi diğer iller için de geçerlidir.

İl dışında doğanların oranında az da olsa son yıllarda meydana gelen gerilemenin sebebi Samsun'un cazibesini yitirmesi ve buna bağlı olarak artık eskisi kadar göç almaması ile ilgilidir. Fakat idarî merkez olması nedeniyle ilde bulunan memurlar, eğitim ve sağlık sektöründe çalışanlar, üniversite, polis okulu ve askeri birliklerin varlığından kaynaklanan geçici nüfus gibi nedenlerle Samsun ilinin toplam nüfusu içinde mutlaka bir miktar başka ilde doğan nüfus olmaya devam edecektir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Samsun esas olarak kendi bölgesi içinden ve özellikle de doğusundaki illerden göç almıştır. Bu durum 1980'li yıllara kadar bir cazibe merkezi olması nedeniyle Samsun'un Doğu Karadeniz illerinden batıya göç edenler için ilk durak yeri olmasından kaynaklanmıştır (*Şekil 3*). Ordu (36.200), Trabzon (36.200), Giresun (10.298), Rize (8.855), Artvin (5.397), Gümüşhane (4.399) ve Bayburt (2.290) doğumlu nüfus bunu göstermektedir¹. Sonraki yıllarda Samsun ilinde ekonomik gelişmenin durması ve hatta gerilemeye başlaması ile Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki illerden Samsun'a göç durmuştur. Bu gerileme ile birlikte Samsun ili de daha önce göç aldığı doğusundaki illerle birlikte, doğrudan başta İstanbul olmak üzere batı illerine göç vermeye başlamıştır.

¹ 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Samsun ilinde ikamet edenlerin doğum yerlerine bakıldığında Trabzon birinci sırada gelirken, aradan geçen 20 yıl içinde Trabzon'un yerini Ordu almış, Trabzon 2000 yılında 2. sıraya gerilemiştir.

Şekil 3. Samsun'un göç aldığı iller.

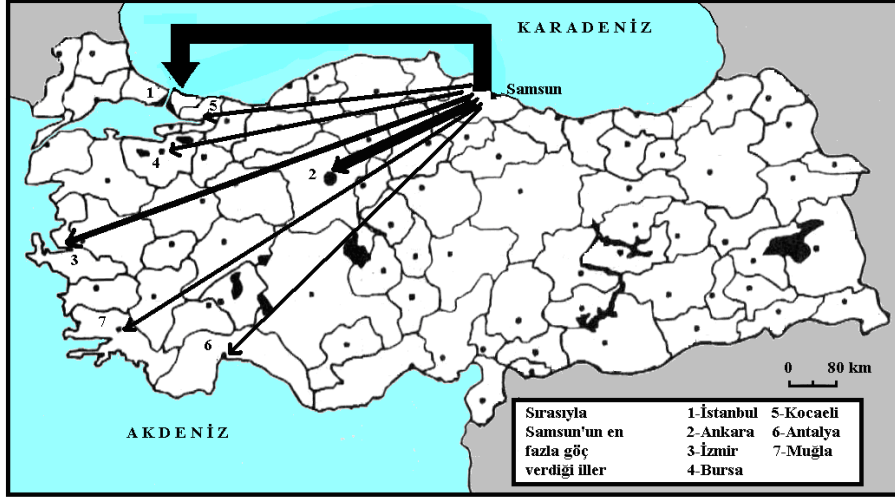
Samsun'un İstanbul (9.161), Ankara (4.750) ve Almanya'dan (2.600) göç alması ise (memuriyet hariç tutulursa) buralara daha önce Samsun'dan giderek göç etmiş kişilerin emeklilik vb. durumlar sonucunda kendi topraklarına dönmesi ile ilgilidir. Çünkü Samsun'un özellikle şehir merkezi ve kıyı kuşağında yer alan ilçeleri ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş oldukları gibi, eğitim, ulaşım, sağlık şartlarının ileri düzeyde olması ve uygun iklim, toprak, su kaynakları vb. çekicilikleri sayesinde özellikle emekli nüfusu geri çekme gücüne sahiptir (YILMAZ 1992).

Gerek doğum yerlerine göre, gerekse daimi ikametgâhlarına göre olsun her iki şekilde de bu sonuçlara göre Samsun, özellikle 1980'li yıllara kadar komşuları ve kendisinden daha doğuda bulunan Karadeniz illerinden göç alırken başta İstanbul olmak üzere; Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli gibi gelişmiş endüstri merkezlerine göç vermiştir. Sonraki dönemlerde ise aldığı göç azalmış fakat verdiği göç artarak devam etmiştir.

3.2. Samsun'un göç verdiği iller

Dış göçler hariç, Samsun özellikle 1950'li yıllardan itibaren doğusundaki illerden göç almış, özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren de başta İstanbul olmak üzere batıdaki illere göç vermiştir (**Şekil 4**). Örneğin 1975-1980 yılları arasında Samsun 35.025 kişi göç alırken, 46.019 kişi de göç vermiştir. Gidenlerin yaklaşık yarısı (20.000 kişi) İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Sakarya'yı seçmiş, İstanbul 15.000 kişi ile en fazla tercih edilen il olmuştur. Aynı dönemde Samsun'dan gidenlerin en çok tercih ettikleri ve yerleştikleri ilk üç il sırasıyla İstanbul (%0 327), Ankara (%0 96) ve Bursa'dır (%0 57) (TANDOĞAN 1990). 2000 yılı verilerine göre

Samsun'un en fazla göç verdiği iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Antalya ve Muğla'dır².

Şekil 4. Samsun'un göç verdiği iller.

Bir fikir vermesi açısından şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: DİE 1990 yılı sayım sonuçlarına göre **1990 sayımı sırasında İstanbul ilinde** bulunan fakat bu il dışında doğan nüfus içinde **Samsun doğumlu nüfus 127.564 kişiydi** ve bu rakamla **Samsun 11. sırada geliyordu**. DİE'nin **2000 yılı sayım sonuçlarına göre İstanbul nüfusu içinde** başka ilde doğanların sayısına tekrar bakıldığında **Samsun'un 212.056 kişi ile 6. sıraya yükseldiği görülmektedir**. Rakamlara dikkat edilirse 10 yıllık dönemde sıralamada yer alan illerin İstanbul'daki nüfusları itibarıyla hepsinde % 10 - % 20 civarında bir artış olurken Samsun'a ait rakamlarda % 70'e yakın bir artış olmuştur. 10 yıllık dönem içinde **85.000 kişiyi bulan aradaki bu fark Samsun'dan İstanbul'a göçün boyutlarını ve son yıllarda kazandığı kitlesel boyutu tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır**.

² 1980'li yıllara kadar Samsun'un göç verdiği iller arasında adı geçmeyen Antalya ve Muğla, özellikle 1980'lerden sonra artan turizm yatırımları ile çok sayıda inşaat işçisi ve hizmet sektörü elemanı istihdam eder hale gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Samsun'dan güneydeki bu illere çok sayıda kişi inşaat ve turizm sektöründe çalışmak üzere göç etmiş ve buralardaki sahil kasabalarına yerleşmişlerdir.

4. SAMSUN İLİNDE GÖRÜLEN DİĞER GÖÇLER

Mevsimlik göçler açısından Samsun ilinde belirgin bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bunlardan turizm (yazlıkçıların) göçü, yayla göçü gibi bazı geçici göç çeşitleri Türkiye'nin hemen her yerinde olduğu gibi Samsun'da da görülmektedir.

4.1. Yaylacılık

Samsun ili genelinde, Doğu Karadeniz dağları üzerinde görülen yaylacılık faaliyeti kadar olmasa da, yerel ölçekte bazı yayla sahaları vardır. Vezirköprü'de Kunduz, Bafra'da Bengü ve Nebyan, Lâdik'te Akdağ, Samsun Merkez ilçede Kocadağ'ın yüksek kesimleri haziran-eylül ayları arasında, özellikle yaz mevsiminde, çevrelerindeki bazı köyler için mera olarak kullanılmakta, buralarda çeşitli tarzda inşa edilmiş yayla evlerine rastlanılmaktadır.

4.2. Turizm (yazlıkçı) göçü

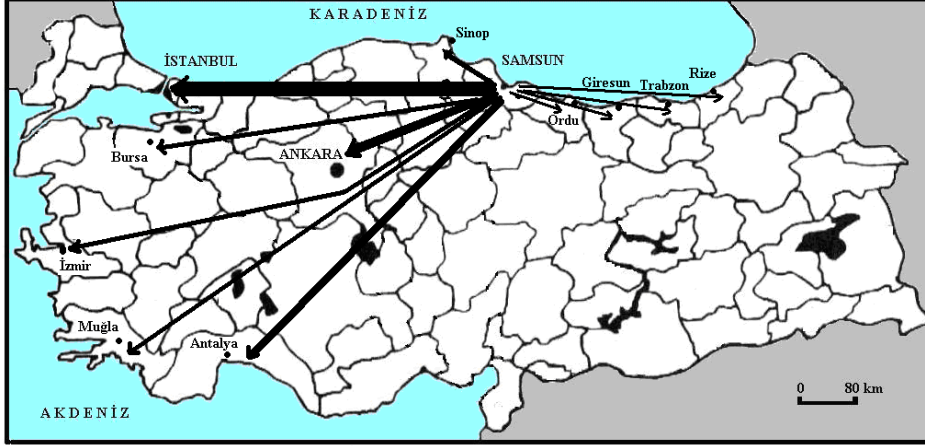
Samsun'dan Türkiye'nin başlıca sayfiye yerleşmelerinin bulunduğu Ege ve Akdeniz bölgelerinin sahil kesimlerinde yer alan il ve ilçelere doğru mevsimlik bir turizm göçü yaşanmaktadır. Özellikle Didim Samsunluların yoğun olarak tercih ettikleri yerlerin başında gelmektedir. Samsun il sınırları içinde de aynı karakterde benzer bir göç yaşanmaktadır. Oldukça kısa mesafeli olan bu yazlık sayfiye göçünde özellikle Samsun şehrinin batısında Kurupelit'ten Yörükler beldesine kadar olan kesim (özellikle Altınkum, Çatalçam, Taflan, Dereköy ve 19 Mayıs) başlıca tercih alanıdır. İkinci derecede önemli yerler ise Yakakent-Çamgölü arası ile Samsun şehrinin doğusunda bulunan Costal mevkiileridir. Samsun'da bulunan sayfiye yerleşmeleri sadece Samsun şehrinde oturanlar için değil, daha önce Samsun'dan büyük kentlere veya yurt dışına giden Samsunlulara da hizmet vermektedir.

4.3. Mevsimlik işgücü göçü

Samsun'da yoğun olarak görülen bir başka geçici hareket de mevsimlik işgücü göçleridir. Kırsal kesimde sürdürülen ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirin yetersiz olması durumunda “*ek gelir ihtiyacı*” nedeniyle hemen her ailede genç, erkek ve gurbete gitmeye engel durumu olmayan kişiler mevsimlik işgücü göçüne katılmaktadır.

Samsun mevsimlik işgücü hareketleri açısından kendine has bazı özellikler gösterir. Örneğin gelişmiş illere ve turistik bölgelere inşaat işçisi gönderirken, doğusunda kalan illere (daha önce bu illerden gelerek Samsun'a yerleşen kişilerin geldikleri illerde sahibi oldukları fındık ve çay bahçelerine yazın hasat zamanı gitmeleri sonucu) tarım işçisi göçü

vermektedir (*Şekil 5*). Bu arada kendisi de dışarıdan (başka illerden) ayrıca tarım işçisi göçü almaktadır.

Şekil 5. Samsun'dan başka illere mevsimlik göçler.

4.3.1. İnşaat işçisi göçü

İstihdam imkânlarının yetersizliğine bağlı olarak Samsun genelinde görülen işsizlik bu ilden başka yerlere mevsimlik olarak ve özellikle inşaatlarda çalışmak üzere inşaat işçisi göçüne sebep olmaktadır. En çok gidilen yer İstanbul'dur (% 35,3). Bu ili oran olarak çok daha grilerden sırasıyla Antalya, Ankara, Muğla, Bursa, Sinop izlemektedir.

4.3.2. Tarım işçisi göçü (özellikle fındık göçü)

Samsun bu anlamda hem göç veren, hem de göç alan bir il durumundadır. Samsun'un en fazla göç aldığı Ordu, Giresun ve Trabzon illerinden gelenlerin bir kısmı fındık hasadı zamanında (ağustosun ilk haftasından eylülün ikinci haftasına kadar) köy ve kasabalarına giderek hem sahibi oldukları tarlalarda fındıklarını toplamakta, hem de yıllık izin veya tatillerini bu şekilde geçirmektedirler. Bu arada ailede çalışacak nüfusu az ve bu yüzden işçiye ihtiyaç duyan kişiler de fındık toplamaya giderken yanlarında tanıdığı ve güvendiği kişileri işçi olarak götürmektedirler. *Fındık göçü* sadece Samsun'dan Doğu Karadeniz'e değil Samsun içinde Samsun şehrinden Çarşamba ve Terme'deki fındık sahalarına doğru da olmaktadır. Samsun'da ikamet eden özellikle Rize kökenli vatandaşlarımız da aynı şekilde yazın çay toplamak üzere mevsimlik olarak memleketlerine gitmektedirler.

Samsun ili fındık hasadına bağlı olarak aynı zamanda başka illerden mevsimlik göç de almaktadır. 2000 yılında Çarşamba ilçesinde yaptığımız bir araştırmada Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesi ve bu ilçenin köylerinden

findık toplama işinde çalışmak üzere yöreye gelen tarım işçileri tespit edilmiştir.

4.4. Eğitim göçü

Samsun'da yaşanan eğitim göçü günümüzde öğrenci azlığı nedeniyle bazı köy okullarının kapatılıp merkezî yerlerdeki okullara “*taşınmalı sistem*”le nakledilmeye başlanması sonucu neredeyse tüm ilçelerde görülmektedir. Küçük çocuklarının sabah akşam, yağmur çamur uzun yollar kat ederek her gün okula gidiş gelişlerine dayanamayan birçok aile, yaz aylarını köyünde bağ bahçe işlerinde geçirirken, kışı ilçe merkezlerinde kiraladıkları (veya satın aldıkları) evlerde okula giden çocuklarının başında geçirmektedirler. Bu şekilde olan göçlerin bir kısmı zamanla daimî hale gelmektedir.

Samsun'da eğitimle ilgili bir diğer geçici göç de üniversitenin varlığına bağlı olarak Samsun'a gelen öğrencilerin burada ev tutmaları, bunların ailelerinin bir kısmının da okul dönemlerinde (özellikle kış aylarında) çocuklarının yanlarına gelip, sonra tatille birlikte memleketlerine geri dönmeleri şeklinde cereyan eden harekettir. Bu göçün tersi ise, başka illerde okuyan çocuklarının yanlarına, yine aynı şekilde mevsimlik olarak giden Samsun'lu ailelerdir.

SONUÇ

Genel bir kural olarak göçler ekonomik bakımdan geri olan yerlerden gelişmiş yerlere, güvenlik endişesi yaşanan yerlerden daha güvenli olduğu kabul edilen yerlere doğru olur. Bölgeler ve ülkeler arası eğitim, sağlık, istihdam ve refah düzeyindeki farklılıklar gönüllü göçlerin başlıca kaynağını oluştururken; zulüm, şiddet, baskı ve ayrımcılık gibi faktörler ise zorunlu göçlerin esas sebeplerini oluşturmaktadır.

Göçlere daima aktif nüfus katılır ve bu yüzden de göç alan merkezler daha hızlı gelişirken göç veren yerler geri kalır. Samsun son 150 yıllık dönemde hem göç almış, hem de göç vermiştir.

Bu hareketlilik nedeniyle olsa gerek, Samsun'a göç edenler burayı tam olarak benimsememiş, Samsun'u son durak yeri, kendilerini de Samsun'un kalıcı ve yerli nüfusu olarak görmek istememişlerdir. Mübadele ile gelenler ise geçmişte yaşadıkları toprakları unutmamakla birlikte, gelip yerleştikleri Samsun'u son vatanları kabul ederek, ilin gelişmesi için var güçleri ile çalışmışlar ve Samsun'a sahip çıkma konusunda öncü rol oynamışlardır. Fakat il genelinde görülen ilçelerden il merkezine ve il genelinden de başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere göç bütün hızı ile devam etmektedir.

KAYNAKLAR

DİE 1927-2000 arası nüfus sayım sonuçlarına ait istatistiki veriler.

DİE (2002) **2000 Genel Nüfus Sayımı; 55 - Samsun**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara.

İPEK N. (2000) **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

İPEK, N. (2006) **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yay., Trabzon.

KARPAT, K.H. (2003) **Osmanlı Nüfusu 1830-1914; Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul.

TANDOĞAN, A. (1990) “*Karadeniz Bölgesi ve Kıyı Kesimde Yer Alan İllerin Türkiye Nüfus Hareketleri İçerisindeki Yeri*”, **II.Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (438-467).

TATLIDİL, E. (1988) “*Göç ve Kentsel Gelişme; Samsun Örneği*”, **I.Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (351-373).

TÜMERTEKİN, E. (1973) **Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar**, İst. Üniv. Coğrafya Enstitüsü Yay. No:72, İstanbul.

UZUNEMİNOĞLU, H. (1992) “*1990 Genel Nüfus Sayımı ve Samsun İli Nüfusu*”, **OMÜ Eğitim Fak. Dergisi, Sayı: 7**, Samsun, (279-284).

YILMAZ, C. (1992) **Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye’de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri**, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

YILMAZ, C. (2007) **Bafra Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, Kızılırmak Matbaası, Samsun, ISBN: 978 075 01666.

YILMAZ, C. (2007) “*Samsun İlinde Nüfus Hareketleri*” **Geçmişten Geleceğe Samsun, İkinci Kitap**, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yay., Samsun, (289-316).

www.tuik.gov.tr (son erişim 28.10.2007)